

editorial

carpeta

Un xicotet informe des dels marges, perquè és ací on viu l'ànima

Loris Viviani, IPFee • 5

Promoure, promocionar i crear metodologies novadores en la formació de persones adultes

Clara Arbiol González, Universitat de València • 17

Formació de persones adultes, multiculturalitats i processos d'inclusió

Jordi Vallespir, Universitat de les Illes Balears • 25

contínua

Vigència i vigor de l'educació popular en els inicis del segle XXI

Alfonso Torres Carrillo, Universitat Pedagògica Nacional, Bogotà • 41

persones, territoris i experiències

La dinamització del català a dos centres d'adults de Mallorca

M. Antònia Font, CEPA La Balanguera de Palma • 49

Projecte Elcádiz: una eina per a l'alfabetització

Anna Giner González i Matilde González Ibáñez • 58

El valor de les paraules: reflexions i accions en els processos d'alfabetització en la formació de persones adultes

Pascual Múrcia Ortiz, FPA; TAREPA-PV • 62

El record social i la formació de persones adultes, una aposta urgent

Luz Maceira Ochoa • 70

investigació

Subjectes i poders universitaris. conflicte, avenir i autoafirmació de la Universitat

Marco A. Jiménez i Ana María Vall Vázquez • 81

arxiu

dialògica

CFA Palau de Mar: l'evolució d'un projecte

Joan Padrós Rodríguez, Montse Abelló Güell, M. Àngels Araujo Alvarez,

CFA Palau de Mar • 109

fotografia

Certamen literari FPA 2003 Almussafes • 121

llibres

El pensament de l'experiència

Anna Rosa Butarelli i Federica Giardini • 123

Sumari

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugua requerir major informació.

Projecte Elcádiz - una eina per a l'alfabetització

Anna Giner González
Matilde González Ibáñez

Fotografia cedida per Segundo González (2015)

Segons la definició del Diccionari de la llengua espanyola, Edició del tricentenari, actualització del 2017: “**Analfabeto, ta:** que no sabe leer ni escribir”.

Tanmateix, el concepte d'analfabetisme haurà de ser definit en cada moment històric concret: evolucionarà al temps que evolucionen i s'amplien les exigències de formació imprescindibles per a la participació efectiva en la societat de cada temps. És evident que en l'actualitat la definició anterior és insuficient.

Aleshores podem entendre per analfabetisme “la incapacitat d'una persona per a resoldre de forma autònoma situacions quotidianes pròpies de la vida adulta, així com per a participar plenament en la societat d'un lloc i una època determinats”.

És potser per la complexitat de la definició que la inclusió o no de determinat alumnat en este nivell formatiu no està exempta de matisos i desacords, fins i tot entre docents de FPA (Formació de Persones Adultes). Però més difícil

que definir l'analfabetisme serà definir el concepte d'alfabetització, atès que es proposa incidir en àmbits tan ambiciosos com l'educació, l'apoderament de l'alumnat i el sincer canvi social. Difícil també definir-lo perquè exigeix ser imaginatiu en les propostes didàctiques, recerca en les aules (es tracta d'una etapa formativa molt poc explorada), implicació extrema, grans dosis d'empatia i també, per què no dir-ho, un cert grau d'utopia.

L'experiència i la conscienciació amb este col·lectiu ens obliga a afirmar que cal insistir en actualitzar i ampliar el concepte d'alfabetització; cal insistir que l'analfabetisme és el símptoma més evident de la greu malaltia que és l'exclusió; cal insistir que l'analfabetisme és una malaltia hereditària; cal insistir que l'analfabetisme es transmet més fàcilment entre les dones.

Segons dades de l'Enquesta de Població Activa (EPA) del segon trimestre de 2011, més de 840.000 persones residents en Espanya són analfabetes i quasi el 70% d'este grup són dones (571.600). No obstant, cal tenir present que les dades publicades en cap cas registren, obviament, el col·lectiu que representen les persones immigrants al nostre país en "situació d'il·legals", amb la qual cosa, les xifres publicades aporten informació esbiaixada d'aquesta realitat, sent precisament aquest sector de la població el que major taxa d'analfabetisme presenta.

És imprescindible la implicació real i efectiva tant de docents com d'administracions públiques i una participació que no quede en informes i conferències internacionals. S'ha de proporcionar un espai privilegiat i ordenat dins de la formació de persones adultes i crear programes i currículums realment adaptats a este col·lectiu que siguen el reflex d'un compromís real amb l'eradicació de l'analfabetisme en la nostra societat.

De les reflexions anteriors i del meu treball com a mestra en el Centre Penitenciari "Alicante II" Villena, neix el projecte d'alfabetització "ElCádiz", que suposa un desafiament personal apassionant i una experiència innovadora de disseny didàctic en un entorn educatiu pràcticament inexplorat: els centres penitenciaris.

"ElCádiz" es va començar a gestar en el moment de la primera presa de contacte amb aquest perfil d'alumnat, privat d'una formació mínima i de llibertat, i en molts casos mancat d'un projecte de vida, dins i fora del centre penitenciari. Sovint l'alumnat arriba al centre penitenciari provinent de centres de menors; les seues vides consisteixen en un continu entrar i eixir de les institucions, cosa que, segons ells entenen, forma part normalitzada de l'existència, atès que és una vivència pràcticament "heretada" del seu entorn familiar i social més proper.

La proposta pedagògica de "ElCádiz" és el resultat d'anys de convivència i treball amb l'alumnat d'aquest col·lectiu, durant els quals hem après a parlar el mateix llenguatge, entenent-nos i atenent les seues expectatives. En resum: alfabetitzant-nos en la seua cultura (que es diu ben aviat). Aquest ha estat el principal pilar per al desenvolupament dels materials didàctics: apropar-se a allò que volen aprendre, com ho

volen aprendre i per a què ho volen aprendre. D'una altra banda, i no menys important, com a persones adultes que són aporten un valuosíssim bagatge d'experiència i coneixement, del qual hem de partir sempre per elaborar les propostes de treball.

La creació dels materials que es posen a disposició d'una persona adulta en aquest nivell de formació es justifica sobradament per diversos motius:

- La presentació d'un format infantil, present en moltes ocasions en les aules de persones adultes, empitjora la seua baixa autoestima.
- La necessitat de seleccionar continguts absolutament pràctics, que els permeten resoldre situacions reals en la vida de les persones adultes sense haver de dedicar anys a la seua formació acadèmica.
- Este plantejament permet despertar el seu interès per l'escola, alhora que baixa enormement el risc d'abandonament.

Algunes propostes que fan diferent el projecte d'alfabetització "ElCádiz":

- Incorporació del procés de lectoescriptura a través de l'accés de l'alumnat a les noves tecnologies i a una bateria de més de 1300 pàgines web seqüenciades amb dificultat progressiva pel que fa a la presentació de les primeres lletres (vocal, L, P...) i pel que fa a l'ús del teclat, fins arribar a construir textos senzills i sempre propers al món de les persones adultes. En tant que usuaris, l'alumnat llegeix i escriu les seues primeres lletres mitjançant una eina indispensable en la societat actual.
- Cadascuna de les pàgines web ve acompanyada de l'àudio corresponent, amb la qual cosa es facilita el procés d'*autoalfabetització*.
- L'alumnat aprèn l'ús de la calculadora des de l'inici de la formació, cosa que permet en un breu espai de temps resoldre situacions quotidianes aplicant les quatre operacions bàsiques, incloent-hi la lectura i l'escriptura de l'actual sistema monetari. Aquesta capacitat és imprescindible per tal d'adquirir autonomia, i la seua adquisició pel mètode tradicional (taules de multiplicar, divisions, decimals, etc.) és costosa i sovint condueix a l'abandonament.
- La comprensió lectora ve recolzada per quaderns de cultura general dissenyats per a un públic objectiu amb un nivell acadèmic baix.
- Els aprenentatges són absolutament funcionals i l'alumnat ho percep, per la qual cosa el risc d'abandonament és pràcticament nul.
- Es normalitza la intervenció i la relació amb l'entorn, i millora profundament l'autoestima.

L'experiència d'una persona analfabeta que aprèn de cara a un ordinador és tan gratificant, que els alumnes queden literalment "enganxats al teclat", orgullosos dels seus progressos.

El projecte “ElCádiz” està dissenyat per a donar resposta de forma específica a:

- Immigrants, analfabets o no, parlants de qualsevol llengua que utilitze un alfabet no llatí.
- Centres específics que acullen alumnat adolescent o adult amb dificultats d'aprenentatge.
- Geriàtriques que atenen la gent gran amb deteriorament de la memòria i en molts casos amb nivells acadèmics molt elementals.
- Adults analfabets de qualsevol país de parla castellana.

Este material didàctic ha estat contrastat de forma empírica, avaluat col·lectivament per la comunitat de professionals en l'àmbit autonòmic i es troba en accés obert al web <http://www.elcadiz.es>

- Singularitats del projecte d'alfabetització “ElCádiz”.
- Singular és l'entorn on es desenvolupa: un centre penitenciari.
- Singular és l'alumnat, privat de llibertat i divers pel que fa a edats, procedència, cultures (cadascuna en les seues subcultures), llengües, aspiracions, etc.
- Singular és la seua concreció en les propostes pedagògiques, sempre adaptades a les persones adultes, per a qui el temps dedicat a la formació acadèmica és limitat
- Singular és la necessitat i urgència del públic objectiu per incorporar les eines pròpies de l'alfabetització.
- Singular és l'ús que es fa dels ordinadors, conjuntant la possibilitat d'incorporar la competència de lectoescriptura amb el maneig d'un ordinador a nivells propis d'un usuari novell.
- I sobretot, singular és la resposta de l'alumnat, amb la perspectiva i consciència d'una persona adulta que aprèn, que se sent capaç, que normalitza la seua intervenció en la societat i que recull el fruit del seu esforç i implicació en el seu propi projecte de formació.

El projecte “ElCádiz» va estar guardonat amb el tercer premi en la *Resolución de 16 de noviembre de 2015, de la Secretaría de Estado de Educación, Formación Profesional y Universidades, por la que se conceden los Premios Miguel Hernández, edició 2015.*

El projecte “ElCádiz» ha rebut la menció especial Julián Sanz del Río, la qual cosa el fa figurar entre les candidatures espanyoles als Premis Internacionals UNESCO d'Alfabetització, convocats anualment amb motiu del Dia Internacional de l'Alfabetització.

El registre dels material amb llicència «creative commons» representa una INVITACIÓ a ser valorats per altres alumnes i mestres i a una contínua MILLORA i AMPLIACIÓ

<http://www.elcadiz.es>

El valor de les paraules: reflexions i accions en els processos d'alfabetització en la formació de persones adultes

Pascual Múrcia Ortiz, professor d'FPA; membre de TAREPA-PV
Traducció: Rosa Navarro i Juanma Sanchis

Algunes reflexions inicials

Pense que actualment assistim a una relativa trivialització o intranscendència del valor de la paraula. Com a sers humans que som l'activitat que més fem és pronunciar i escriure paraules. Tota aquesta fluïdesa verbal està potenciada per una societat que ha desenvolupat xarxes socials tecnològiques que afavoreixen la seua ràpida i immediata transmissió. Transitivitat moltes vegades ingènua, inconscient, perquè la paraula l'hem despullada moltes vegades de la seua radical rellevància, del seu context i sobretot de "l'alteritat", de la presència de l'altre. Açò suposa un nou risc per a la vocació humanitzadora que pretenem en i amb la nostra acció educadora. Els nostres centres educatius no són aliens a aquesta simplificació de la potència generadora de les paraules quan l'allunyem d'aqueixos tres elements. La nuesa de la paraula és una acció adaptativa i no potenciadora de canvis.

Un altre exemple adaptatiu, amb més o menys resistències, se'ns presenta en voler canviar un vocabulari sexista per a aconseguir una coeducació efectiva, conflictiva però transformadora en els nostres centres. En la mateixa línia podem assenyalar què ocorre en la mateixa Reial Acadèmia Espanyola (RAE) amb la introducció només d'accepcions matisadores d'alguns termes com a "sexe dèbil" o l'immobilisme en altres termes com a "sexe fort" o "dona fàcil"; tot justificat i sacrificat per a aconseguir la comprensió i/o l'adequació a realitats existents, a comunitats de parlants amb diferents processos d'evolució social en la qüestió de gènere i/o recolzat en un ús "masclista" del llenguatge. No obstant això, la RAE sí que ha efectuat canvis amb menor resistència i polèmica amb altres vocables procedents del camp digital o del món anglosaxó ("cliquear", "hacker", "fair play"...) o de la interculturalitat ("halal", "kosher" "umma", "vallenato"...). Açò ens hauria de fer pensar d'on i com es generen significats.

Què hem de proposar-nos amb l'ensenyança, l'aprenentatge i l'ús quotidià del llenguatge i les seues paraules? Saber que no sols tenen una capacitat de reproducció social, que poden funcionar per a silenciar i marginar "veus"; sinó que poden servir per a legitimar-les i habilitar-les en un esforç "generador" de transformació social i cultural. Però per a això hem de ser conscients i capaços de posar en "joc" entre totes les persones (educand i educador) aqueix valor de visibilitat i radicalitat conflictiva de totes les seues "codificacions" que les paraules posseeixen, la qual cosa ens donarà la capacitat d'entendre la complexa realitat que vivim.

Aquesta reflexió sobre el conservadorisme lingüístic; em porta a una altra reflexió abans d'escriure sobre l'alfabetització en si: l'empresa administradora de *WhatsApp*, ens dona la possibilitat de corregir o eliminar aqueixa emissió tan fàcil i lleugera de llançar missatges, abans que arribe aquest missatge equivocat o a un re-

ceptor inadequat. Quina rapidesa va tindre al març de l'any passat a modificar la seua *App*. Potser, aquesta acció empresarial, ens hauria de fer ser més conscients del valor i el potencial que les paraules tenen per a construir o destruir relacions en el nostre món existencial. Reforçant la dita anònima que “les paraules són com les abelles: tenen mel i agulló”. Però és en el seu valor constructiu de pensaments i idees, en la comunicació amb els que ens envolten i en la capacitat de generar la comprensió i transformació del nostre context més immediat on vull posar el seu èmfasi. “*El llenguatge i la realitat estan interconnectats dinàmicament. La comprensió que s'aconsegueix a través de la lectura crítica d'un text implica percebre la relació que existeix entre el text i el context*”¹; sintetitzat en l'aforisme de Paulo Freire: “*La lectura de la paraula és la lectura del món*”².

Per a aprofundir i traure algunes conseqüències de l'alfabetització un... poc d'història

Estem veient en distints mitjans de comunicació conseqüències de la Reforma Protestant, que compleix 500 anys. Molts autors han posat el focus en aspectes teològics, jurídics, institucionals, històrics... No puc deixar de relacionar allò que aquesta reforma va suposar per a canviar d'òptica en l'alfabetització de la població en general. La reforma protestant al posar a l'individu en relació directa i responsable amb les directrius de “les Santes Escriptures”, va realitzar un procés transformador que obligava a aprendre a llegir-les de forma autònoma, per un mateix. Un reduït i condicionat procés de “presa de la paraula” encara que fóra d'aqueix contracte moral i religiós que emanava dels dits textos escrits. Però va suposar el preàmbul i l'obertura de processos d'alfabetització a pràcticament totes les seues societats.

A Espanya, l'Església Catòlica va jugar un paper diferent de les Esglésies de Centre i Nord d'Europa. Al procés inquisitorial de la divulgació de la Bíblia (1559 a 1782) s'unia l'ensenyança del Catecisme de forma oral i memorística; mediada i controlada pel cos sacerdotal. La resposta impresa com a propaganda i proselitisme de l'Església Catòlica es fa, per tant, amb diversos segles de retard i com a resposta al qüestionament del seu paper de control social en el segle XIX, principalment amb el naixement dels moviments sindicals. El resultat és que en 1900 a Espanya, l'analfabetisme arribava quasi a un 60 % de la seua població, mentre que en els països de Nord i Centre d'Europa hi havia un interval d'entre un 2% a 20%.

És cert que aquesta no és l'única causa d'aquest desavantatge alfabetitzador del nostre país, perquè davant d'aquest control religiós, podem afegir la carència de motivacions polítiques i ideològiques. Aquesta falta de voluntats és un tema endèmic amb el pas del temps i la història. En el primer terç del segle XX, l'escolarització de la població infantil de 6 a 12 anys se situava prop del 56% amb una irregular assistència entre els seus matriculats, la irregular producció impresa entre les ciutats i les zo-

¹ FREIRE P. i MACEDO D. (1989). Alfabetització. Lectura de la paraula i lectura de la realitat. Editorial Paidós/ MEC. Barcelona. P. 51.

² FREIRE P., FIORI H i JL (1973). Educació Alliberadora: “...prenent-se el món no sols en sentit natural, sinó estructural, historico-cultural”. Editorial Zero. Madrid. P. 41.

nes rurals, més en una llengua estranya a aquella població que utilitzava una altra diferent en els àmbits familiar, religiós i social. Obviant el parèntesi històric de la II República, que es va enfrontar a aquest panorama amb múltiples i originals alternatives, que no cal desenvolupar en aquest escrit, per la complexitat descriptiva de les dites experiències i on la Guerra Civil les va truncar. Només assenyalaré l'aspecte d'oblit posterior i constant que moltes d'aqueixes experiències han patit de les institucions educatives al nostre País.

La Postguerra, va suposar quasi de forma generalitzada l'absència educativa de la població adulta, la seua actuació estava guiada per l'adhesió, control i justificació del Règim franquista. Tan sols el procés posterior d'urbanització, d'emigració i d'industrialització dels anys 60 i 70 va motivar les Campanyes contra l'analfabetisme com una adequació limitada a aquests canvis socials i econòmics; al mateix temps suposaven un "rentat de cara" del Règim davant d'institucions internacionals com la UNESCO. Açò va suposar desplaçar l'alfabetització del camp a les ciutats, però va deixar a un nombre considerable de població fora d'aquests processos d'alfabetització. En l'actualitat existeixen dos milions de persones majors de 65 anys sense una alfabetització funcional bàsica (sense estudis primaris). Tot això i a pesar de múltiples actuacions pedagògicopolítiques, moltes d'elles al marge de la iniciativa oficial, que amb el pas del temps i a pesar dels èxits inicials han quedat com a experiències testimonials, sense una efectivitat superadora d'aquesta rèmora històrica. Es va deixar institucionalment, des d'un enfocament acadèmic i la reducció d'actuacions, pensant moltes vegades des de l'esfera política que, la inèrcia de la biologia i l'escolarització infantil resoldrien aquesta tara social i històrica. Però crec, modestament, que no ha sigut així.

Conseqüències que podem extraure d'aquest breu repàs històric:

- Que els processos alfabetitzadors no suposen en si progrés, però sense aquests, no es donen processos de millora en l'evolució social i econòmica. Són mitjans, dispositius, necessaris per a la possibilitat d'un canvi social.
- Que les alfabetitzacions són pràctiques socials d'ús, que no pot quedar només en l'escolarització educativa inicial, aquesta només és un model, important, però no exclusiu.
- Que no hi ha una única via o model alfabetitzador, els diferents contextos creen condicions transversals, diversificadores i motivacionals per a aquests processos que cal aprofitar.
- Que l'alfabetització en la història no ha sigut sempre un procés alliberador. L'alfabetització ha tingut una doble finalitat: podria tindre un propòsit d'aconseguir l'habilitació personal i social, com per a perpetuar relacions de dominació i explotació.

Text i context de les persones i els processos d'alfabetització

Cap persona manca de paraules, és una condició humana; encara que a vegades els processos d'alfabetització s'han realitzat des de la perspectiva deformada de considerar les persones “il·letrades”, sers buits en què cal depositar de forma mecànica un conjunt de paraules, síl·labes i lletres. I poder dir quan aquest procés estiga completat –ple- que hem eradicat el seu analfabetisme. Aquesta visió directiva, em genera noves i velles preguntes per a una tasca alfabetitzadora amb persones adultes: quines paraules utilitzar? Les nostres? La del nostre univers com a docents? La de la nostra visió del món? La d'una classe mitjana hegemònica?... Podem caure com deia Freire en un plantejament messiànic, de salvadors... en creure'ns que som dipositaris de les màgiques paraules alliberadores d'una realitat social més complexa del que creiem que és l'analfabetisme.

Des d'una perspectiva de l'educació permanent, *“la persona, tota, totes i cada, és ací percebuda com un ens inacabat, els potencials del qual es troben sempre a camí de la plena concreció, reconeixent-se la capacitat i la vocació humana de desenvolupament personal continu i transversal”*.³ Som sers incomplets, sempre tenim alguna concreció formativa per realitzar, necessitem alfabetitzar-nos emocionalment, digitalment, socialment o lingüísticament —en la nostra llengua materna o en altres—... És la demanda i l'exigència de la nostra vida personal i social la que ens posa en els processos diversos i variats per a superar aquests amb les alfabetitzacions necessàries. Però en tots ells s'ha de partir de paraules, però, si volem que aquest desenvolupament singular i col·lectiu siga significatiu, cal partir de la formulació de les seues pròpies paraules per a establir “bastides” entre el nostre context de vida i/o un context d'aprenentatge. Sense separacions artificials ni establint una jerarquització de valor entre aquests dos contextos.

Si una cosa he après en la meua experiència vital-educativa, perquè l'alfabetització siga possible i amb ella l'adquisició i el domini de la lectoescriptura i el càlcul bàsic, és que ha de partir del seu propi vocabulari; que la construcció dels seus textos han d'estar inspirats en les seues pròpies històries, presentant i analitzant la vida de les persones alfabetitzadores. Només “l'aprehensió” que aquestes fan de la seua significació radical servirà per a aconseguir altres finalitats transversals en aquest procés: potenciar la capacitat i actitud per a l'autoaprenentatge, la curiositat pel saber —l'autoformació—, la contínua autovaloració personal i social, la millora de la comunicació, la creació dels hàbits participatius a través del diàleg crític, creació de projectes de possibilitat en la millora de la seua qualitat de vida... Com assenyalava Paulo Freire, l'alfabetització ha de ser un fonamental dret: *“el de dir la seua paraula, no les paraules d'altres”*⁴. En definitiva, produir l'emergència i/o la visualització del seu univers lingüístic amb la mateixa potència que les paraules d'altres contextos aliens, per a poder expressar el seu *“llenguatge real, les seues ansietats, temors, esperances i*

- ³ TEIXEIRA LOPES, L. (2017). Educació permanent. Experiències emancipadores i pràctiques educatives de llibertat. Publicacions de l'Institut Paulo Freire. Xàtiva. P. 33.
- ⁴ FREIRE P., FIORI H i JL (1973). Educació Alliberadora. Editorial Zero. Madrid. P. 58.

⁵ FREIRE P. i MACEDO D. (1989). Alfabetització. Lectura de la paraula i lectura de la realitat. Editorial Paidós/ MEC. Barcelona. P. 56.

⁶ En les dades del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports de l'alumnat matriculat en el curs 2014-15 en ensenyances inicials d'FPA, les dones suposen el 63,8 %, enfront del 36,2 % d'hommes.

⁷ FREIRE P., FIORI H i JL (1973). Educació Alliberadora. Editorial Zero. Madrid. P. 47.

somnis”⁵. I la valoració de les seues paraules serà la valoració del seu món, de la seua realitat humana, històrica i social.

Amb aquesta òptica, d'una banda, haurem de tornar a insistir que l'analfabetisme il·letrat és un epifenomen unit a moltes realitats excoents en qualsevol societat; i concretant en les persones que tenen aquestes característiques dir que solen ser pobres, amb més freqüència ser dona⁶; vulnerables a la malaltia i a l'explotació.

Per a continuar aproximant-nos a la problemàtica de l'analfabetisme, haurem de reconceptualitzar-lo en el nostre marc social més pròxim i el medi geogràfic i històric en què ens movem si volem adequar processos d'alfabetitzacions capaços de complir amb les finalitats abans assenyalades de potenciar la presa de la seua paraula, el desenvolupament personal i la generació de noves realitats superadores d'exclusió social. Vegem, des del meu limitat punt de vista, com han evolucionat les conceptualitzacions següents:

Analfabetisme il·letrat absolut. Afecta aquelles persones que no han tingut mai atenció educativa i que per tant, no han pogut arribar als mínims coneixements instrumentals de la lectura-escriptura. Aquest tipus d'analfabetisme es considera residual, a nivell estadístic se situa estadísticament entre l'1% i el 2 % de la població. Encara que aquesta realitat podria ser una altra si incloguérem en ella a persones de grups ètnics determinats, immigrants... on les realitats educatives dels seus països d'origen (tant d'àrees lingüístiques llatinoamericanes com d'altres àrees) no han sigut escolaritzats i/o no han arribat al mínim acceptable que una alfabetització bàsica exigeix.

Analfabetisme il·letrat de retrocés. El pateixen i es dona en tots els sistemes educatius: es produeix com a conseqüència d'una erosió de coneixements, procediments i tècniques aportats durant un període escolar i que suposen l'oblit dels mateixos. Aquest tipus d'analfabetisme s'està refermant cada vegada més en àmplies capes de la nostra societat, sobretot entre els joves. Les causes són molt variables, van des de l'ús exclusiu de la comunicació oral i per tant el desús de la paraula escrita, de l'hàbit lector, la falta de “praxi” dels continguts acadèmics en la vida adulta, degut a una “concepció bancària” de l'educació, resumida per Paulo Freire, “com l'acte continu i permanent de dipositar continguts”⁷, molts d'ells aliens o alienants a les seues realitats existencials o socials; etc. Una altra causa, assenyalar l'excessiu temps dedicat a l'entreteniment passiu en els mitjans d'audiovisuals (es veu una mitjana de quasi 6 hores de televisió en l'Estat espanyol) al qual cal sumar en aquesta mateixa línia, l'ús i la finalitat a les noves tecnologies digitals⁸.

Analfabetisme il·letrat funcional. El més important ja que engloba els anteriors i d'una forma majoritària l'analfabetisme existent en els països desenvolupats. Aquest analfabetisme afecta aquelles persones que, coneixent i dominant els instruments i capacitats mínimes de lectoescriptura i càlcul, no aconsegueixen el nivell mitjà desit-

jat que necessiten en l'entorn en què es mouen, i no els serveix la seua formació per a entendre i desenvolupar-se personalment i socialment davant dels continus canvis polítics, socials i tecnològics que es donen en la societat actual. D'una forma més explícita, són aquelles persones que no posen o no poden posar en "funcionalitat" els coneixements i les tècniques adquirides en el sistema educatiu amb el seu entorn socioeconòmic per a continuar progressant en el seu desenvolupament formatiu personal i el de la seua comunitat. Aquest analfabetisme funcional entre les persones adultes majors de 35 anys, es considera un 25 % major a Espanya que la mitjana dels països desenvolupats. Per què aquesta dada diferenciadora? Crec que hi ha raons històriques i polítiques —ja assenyalades—, que han minvat la consideració educativa d'aquest sector i la dedicació de recursos i de desenvolupament de dispositius destinats a l'FPA.

Alguns estudis estadístics assenyalen que en la Unió Europea, **el 20% dels joves de 15 anys, i més de 73 milions d'adults no tenen les capacitats de lectura i escriptura bàsiques.** (...) En el cas d'Espanya, el 14,6% de les xiques no aconseguia les capacitats mínimes de lectura, taxa que s'eleva fins al 24,4% en el cas dels xics. El 19,6% dels joves espanyols de mitjana no aconseguia en 2011 aquestes capacitats mínimes, encara que suposa una caiguda del 6,1% respecte a les dades de 2000.⁹

Sense aprofundir en les dades i estudis estadístics, inclús sent relatius i aproximats, manifesten la importància de la dimensió del problema humà i social que açò suposa.

Ja, des d'una perspectiva pedagògicoinstitucional, cal ressaltar que tot projecte per a actuar sobre la/les alfabetització/ns no ha de ser una acció aïllada ni puntual, tota actuació amb aquesta visió ha sigut i continuarà sent un fracàs. Cal planificar processos continus i enllaçats d'actuacions educatives integrals dins de l'FPA. I els centres des d'aquesta perspectiva han de ser conscients en el desenvolupament dels seus programes formatius. En un estudi realitzat en 1990, reflectia que només el 40% dels Centres públics d'FPA del País Valencià tenien nivells d'alfabetització funcional (grups d'alfabetització, neoelectors, educació de base) que representaven l'11% del total de l'alumnat matriculat. Quina és la realitat actual? Només puc remetre'm a les dades del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports, a nivell de tot l'Estat Espanyol, que assenyalava que hi ha una matrícula de 80.522 en les "Ensenyances inicials" abans mencionades, que suposen un 15 % del total de persones matriculades en el curs 2014-15.

Canviar aquesta realitat exigeix replantejar-se aspectes de la política educativa i d'inversió educativa en l'FPA (destinar més diners en educació és més efectiu que invertir en grans projectes culturals, alguns dels quals pequen d'elitistes i excloents); millorar i especificar la formació de les persones educadores i de les seues actituds

⁸ En aquesta línia cal llegir-se la columna: Exhaus-tos-y-corriendo-y-dopados d'Eliane Brum, en relació a la NTCI on escriu: "Hi ha tanta informació disponible, però tal vegada ens estiguem tornant imbècils. Perquè ens falta la contemplació, ens falta el buit que impulsa la creació, ens falten silencis. Ens falta el tedi. Sense l'experiència no hi ha coneixement (...). I tal vegada una part d'allò que considerem activisme siga un nou tipus de passivitat". Reforçant aquesta idea Juan Ignacio Corencia, orientador laboral del SERVEF assenyalava: "Ens ha sorprès sobretot el gran nombre de joves que sí que accedeixen a internet via telèfon mòbil, que tenen un llenguatge intuïtiu però no saben enfrontar-se a un ordinador. Manegen aplicacions, xarxes socials com Facebook i WhatsApp, però no saben utilitzar un correu electrònic o una busca en Internet. (Pèriòdic Levante: "Los jóvenes usan WhatsApp però no manejan una cuenta" de l'11 de desembre de 2016, p.8)

⁹ <http://blog.rtve.es/europa/2015/09/mas-de-70-millones-de-europeos-son-analfabetos-funcionales.html>

¹⁰ Recorde's en aquesta línia allò que s'ha proposat de la Llei Valenciana d'FPA i la falta de desenvolupament d'aquest aspecte, denunciat per la Mesa dels Agents Socials per a l'FPA: "Estem veient com hi ha falta de rigor en la planificació; manca de coordinació amb altres institucions (...) les Corts Valencianes (...) haurien de posar en marxa un Pla d'Actuacions establint les prioritats, les connexions i les interrelacions (...) sobre l'estat actual del subsistema valencià d'educació i formació permanent... (Xàtiva, 14 de febrer de 2018).

¹¹ FREIRE P. i MACEDO D. (1989). Alfabetització. Lectura de la paraula i lectura de la realitat. Editorial Paidós/MEC. Barcelona. P. 31.

enfront dels processos d'alfabetització; realitzar una coordinació administrativa davant dels múltiples programes formatius de persones adultes de diferents institucions i organitzacions, de diferent àmbits territorials, que duen a terme programes aïllats de formació¹⁰ on xoquen amb aquesta realitat o problemàtica de l'analfabetisme funcional, perdent tota la seua finalitat prèvia i gran part de la seua "eficàcia" i "eficiència" per la impossibilitat d'aconseguir portar-la a terme. En aquesta línia podem pensar en els múltiples cursos per a aturats —centrats en la tornada al sistema productiu—; en cursos d'informació sanitària o nutricional, en programes d'educació viària, d'ensenyament d'idiomes o de castellà per a estrangers, de normalització lingüística, d'aplicacions tecnicodigitals... i una infinitat d'actuacions aïllades i descoordinades que no parteixen d'aquesta realitat social de l'analfabetisme funcional.

Per a ser crític amb les meues propostes, aquestes actuacions desfilades unes d'altres, es donen en els Centres públics Específics d'FPA. L'organització de coneixement, les relacions socials, l'enfocament tècnic, l'agrupament de grups... basats quasi en exclusiva per continguts i programes educatius per nivells acadèmics; unit a la falta de propostes i accions per centres d'interés, per projectes d'intervenció social o de desenvolupament comunitari... minen l'orientació transversal, d'ús i integradora de processos educatius que afavoririen una alfabetització àmplia, definida per Henry Giroux com aquella que *"no sols habilita les persones a través d'una combinació de capacitat pedagògica i anàlisis crítiques, sinó que es converteix en un vehicle per mitjà del qual determinar de quina manera les definicions culturals de gènere, raça, classe i subjectivitat es constitueixen com a construccions tant històriques com socials"*¹¹; convertint-se en un mecanisme pedagogicopolític de noves pràctiques socials orientades al canvi i integració social, facilitadora d'una actitud cultural pròpia i arrelada a l'entorn de i per a les persones adultes alfabetitzades i alfabetitzadores al mateix temps, que donarien, no sols, la potencialitat necessària per a evitar el "car" analfabetisme de retrocés sinó que desenvolupen moviments socials que lluiten per la inclusió social real.

A manera de conclusió

Per a acabar aquestes reflexions sobre la recuperació de la paraula i els processos d'alfabetització:

El problema de l'alfabetització no sols és una "rèmora" de l'orde socioeconòmic d'una societat democràtica, sinó que suposa un conjunt d'injustícies i falta de drets que verdaderament la delimiten a una democràcia formal o aparent.

Els treballadors i treballadores amb nivells culturals més baixos, com assenyalen múltiples estudis estadístics, suposen les grans bosses no sols de desocupació i de temporalitat, sinó de pobresa absoluta.

En una societat immersa en la modernització i el desenvolupament informàtic en tots els camps productius i socials; que parla de diferents bretxes digitals, de la neces-

sitat d'una alfabetització informàtica i tecnològica; etc. s'oblida o vol oblidar-se que, sense una alfabetització real, bàsica o mínima, el que provocarà és engrandir aqueixa bretxa i produir noves i més profundes “alienacions”, més realitats deshumanitzadores i destructives (noves ludopaties, “nomofòbia”, desmesura en el consum, més dependència...). Aquesta tecnologia i el seu potencial ha de pensar-se com a dispositius al servei d'aquest fi i amb aquest sentit alfabetitzador.

Al problema de l'alfabetització en el nostre món actual, he d'afegir que cada vegada és major el flux d'informació i la seua impossibilitat per a utilitzar-la suposa una incapacitat per a la plena participació social en qualsevol àmbit —cultural, polític, econòmic—. Recordem en aquesta línia, les paraules de Jerome Bruner sobre l'alfabetització: “és la tecnologia més poderosa que es pot aconseguir per a enfortir la ment”; i d'altra banda, volguera assenyalar la gran dificultat que és passar d'una *Societat de la Informació*¹² a una *Societat del Coneixement* si no s'està alfabetitzat.

Finalment cal ressenyar que continua faltant aqueixa voluntat ideològica o política que vaja a l'arrel dels problemes de l'analfabetisme, igual que va ocórrer, amb algunes excepcions, en el segle XIX i XX. Davant d'aquest panorama, continua sent necessari iniciar diversos i variats processos d'alfabetització, és una tasca de posicionaments polítics, singulars i col·lectius, justificats al llarg d'aquest escrit per dos plantejaments crítics i “crítics” en aquesta societat:

- 1r. Què l'existència de qualsevol analfabetisme constitueix una amenaça real per a la mateixa democràcia i un obstacle, per al seu necessari aprofundiment i millora.
- 2n. Què reivindicar “l'educació per a totes i tots”, començant pels processos alfabetitzadors, és construir una societat més igualitària i justa. Sense bretxes de cap tipus.

¹² **Societat de la Informació:** Aquella que es caracteritza pel desenvolupament de la capacitat tecnològica per a emmagatzemar, circular amb més rapidesa i amb major penetració o difusió social de cada vegada més dades i informacions.

Societat del Coneixement: Aquella en què les persones són capaces d'apropriar-se de forma crítica i selectiva de la informació disponible en les NTiC (Noves Tecnologies de la Informació i la Comunicació), sabent què volen i què necessiten en els seus contextos, prescindint de la resta d'informacions procedents de contextos aliens a les seues realitats vitals.